

NUMISMAATTINEN AIKAKAUSLEHTI FINSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

Rahakammion näyttely suljetaan. Ks. s. 97.

Syyskuu 3/2015

Uusi hopearahakätkö hellenistiseltä kaudelta?
Setelipainojen ja materiaalituottajien näytesetelit
Turun yliopiston mitalikokoelma

395. huutokauppa Balderin salissa 5.9.

Uusi hopearahakätkö hellenistiseltä kaudelta?

Jani Oravisjärvi

Taustaa¹

Rahojen yhdistäminen patinan perusteella tiettyyn yksittäiseen kätköön on numismatiikassa toisinaan käytetty metodi.² Marraskuussa 2013 antiikin rahojen keräilymarkkinoille ilmestyi samanaikaisesti useita pääasiassa ateenalaisia ns. uuden tyylin tetradrahmoja, joita kaikkia yhdisti hyvin poikkeuksellinen hieman lilansävyinen harmahtava patina.³ Rahojen päätyminen samanaikaisesti myyntiin yhden yrityksen kautta viittaa kyseisten rahojen olevan peräisin yhdestä kätköstä, joka on löydyttyään myyty suoraan keräilymarkkinoille ilman että rahakätköä olisi dokumentoitu asiaan kuuluvalla tavalla ammattiarkeologien ja -numismaatikkojen toimesta.⁴

Rahat myytiin saksalaisen pääasiassa antiikin rahoihin erikoistuneen rahaliikkeen toimesta. Yrityksellä on kivijalkaliike Münchenissa, jonka lisäksi yritys myy rahoja internetissä kolme eri väylää pitkin. Saksa on aina toiminut merkittävä läpikulkumaana

antiikin esineistölle mukaan lukien antiikin rahoille.⁵ Tätä vahvistaa entisestään Saksassa vero- ja tulliasioista päättävän korkeimman oikeuden (*Bundesfinanzhof*) vuonna 2013 tekemä ennakkopäätös koskien Saksan tullin vuonna 2011 tekemää antiikin rahojen takavarikointia vuonna 1970 hyväksytyyn UNESCO:n yleissopimuksen⁶ nojalla.

Takavarikoinnin yhteydessä Saksan tulliviranomaiset tulkitsivat antiikin rahojen tuodun laittomasti löytömaastaan Saksaan. Oikeus päätti kanteen lopulta tullin tappioksi, sillä tuomioistuimen mukaan yksittäiset antiikin rahat eivät ole UNESCO:n yleissopimuksen mukaisia kulttuuriesineitä, joilla olisi sopimuksen edellyttämää arkeologista tai muuta tieteellisestä arvoa löytökontekstin puuttumisen vuoksi.⁷ Kyseinen ennakkopäätös on sikäli merkittävä, että käytännössä se voi mahdollistaa laittomasti kaivettujen yksittäisten antiikin rahojen maahantuonnin Saksaan laillisesti, missä ne voidaan täysin esteettä myydä eteenpäin.

¹ Tahdon kiittää John Nisbettia suuresti saamastani avusta.

² Dolley & Garrad 1976.

³ Aikalaiset kutsuivat näitä rahoja stefanoroiksi (suom. seppleenkantaja). Nämä hellenistiselle kaudelle ajoittuvat ateenalaiset uuden tyylin rahat erosivat aikaisemmista klassisen kauden ”pöllöistä” sekä kuva-aiheiltaan että aihioltaan, joka oli Aleksanteri Suuren tetradrahmojen esikuvan mukaisesti leveämpi ja ohuempi kuin aiemmat. Suomalaisia koskettavana kuriositeettina voidaan mainita myöhemmän Åbo Akademin professorin Johannes Sundwallin (1877–1966) julkaisu *Untersuchungen über die attischen Münzen des neueren Stiles* (1908), jossa Sundwall antaa oman panoksensa ateenalaisten uuden tyylin rahojen prosopografiseen tutkimukseen. Rahoissa esiintyviä nimiä verrataan siinä muissa aikalaislähteissä (esim. piirtokirjoituksissa) tavattuihin nimiin. Prosopografinen tutkimus sisältää omat ongelmansa ja tulkintavirheet. Ks. esim. Mattingly 1971 ja Mørkholm 1984, 35.

⁴ Kätköjen päätyminen suoraan keräilymarkkinoille ei ole harvinaista. Von Reden 2007, 11.

⁵ UNESCO:n mukaan Saksassa toimii yhteensä 73 huutokauppataloa, jotka kauppaavat UNESCO:n vuoden 1970 yleissopimuksen piiriin kuuluvaa esineistöä.

⁶ *Yleissopimus kulttuuriomaisuuden luvattoman tuonnin, viennin ja omistusoikeuden siirron kieltämiseksi ja ehkäisemiseksi.*

⁷ Bundesfinanzhof 2013.

Kätkö

Jälkikäteen keräilymarkkinoilta koottujen havaintojen perusteella rahakätkön rekonstruointi on äärimmäiseen haastavaa useastakin syystä. Virhetulkintojen aiheuttajia on lukuisia, koska samaan kätköön kuuluneita rahoja on todennäköisesti myös myyty myös muita väyliä pitkin, kuten esimerkiksi kivi-jalkaliikkeessä, josta ei jää jäljitettävää digi-

taalista jälkeä. Kätkön löytäjä tai jokin taholukuisista välikäsistä on todennäköisesti voinut myös hajauttaa kätkön myymällä rahat useammalle taholle, jolloin loput kätkön rahoista voivat jopa vuosien viiveellä tulla markkinoille.⁸

Oheiseen taulukkoon on listattu kaikki rahat, jotka voidaan patinansa perusteella hyvin suurella todennäköisyydellä yhdistää

Taulukko. Kätköön kuuluneet rahat. Tähdellä merkityt rahat sisältyvät kuvatauluihin 1–2.

n:o	Lyöntipaikka	nimellisarvo	Taustapuoli / lyöttäjä	Thompson eKr.	Korjattu ajoitus
1*	Ateena	4dr	AΘE monogrammipari	196/5	164
2		4dr	AΘE monogrammipari	188/7	156/5
3*		4dr	AΘE monogrammipari	188/7	156/5
4*		4dr	AΘE monogrammipari	186/5	154/3
5		4dr	AΘE monogrammipari	185/4	153/2
6*		4dr	AΘE monogrammipari	184/3	152/1
7*		4dr	AΘE ΑΜΜΩ - ΔΙΟ	182/1	150/149
8		4dr	AΘE ΠΟΛΥ - ΤΙ monogrammi	181/0	149/149
9		4dr	AΘE ΑΔΕΙ ΗΛΙΟ	179/8	147/6
10*		4dr	AΘE ΑΔΕΙ ΗΛΙΟ	179/8	147/6
11		4dr	AΘE monogrammipari -ΛΥΣΙΑ	177/6	145/4
12		4dr	AΘE monogrammipari -ΛΥΣΙΑ	177/6	145/4
13*		4dr	AΘE monogrammipari	176/5	144/3
14		4dr	AΘE ΔΙΟΦΑ - ΔΙΟΔΟ	175/4	143/2
15*		4dr	AΘE ΔΗΜΗ ΙΕΡΩ	174/3	142/1
16*		4dr	AΘE monogrammipari	173/2	141/0
17		4dr	AΘE monogrammipari	173/2	141/0
18		4dr	AΘE monogrammipari	172/1	140/139
19*		4dr	AΘE monogrammipari	172/1	140/139
20		4dr	AΘE ΚΤΗΣΙ-ΕΥΜΑ	171/0	139/8
21*		4dr	AΘE ΚΤΗΣΙ-ΕΥΜΑ	171/0	139/8
22*		4dr	AΘE ΜΙΚΙ - ΘΕΟΦΡΑ	169/8	137/6
23*	Kappadokia	dr	Ariarathes IV Eusebes		187/6
24*	Myrina	4dr	ΜΥΡΙΝΑΙΩΝ		155-145
25*	Apameia	dr	Antiokhos VI Dionysos		144/3
26*	Antiokia	4dr	Antiokhos VII Euergetes		138-129
27*	Antiokia	4dr	Antiokhos VII Euergetes		138-129
28	Antiokia	4dr	Antiokhos VII Euergetes		138-129
29	Antiokia	4dr	Antiokhos VII Euergetes		138-129
30*	Kappadokia	4dr	Antiokhos VII Euergetes		138-129
31*	Kappadokia	4dr	Antiokhos VII Euergetes		138-129
32*	Tarsos	dr	Antiokhos VII Euergetes		138-129
33		4dr	Aleksanteri III (postuumi)		
34	Seleucia Pieria	4dr	Seleukos I Nikator		312-281

⁸ Monimutkaisista myyntireiteistä ks. esim. Stead 1998, 74.

samaan kätköön kuuluneiksi. Tämän seurausena esimerkiksi patinasta puhdistetut rahat eivät sisälly tähän mukaan. Kätkö on todennäköisesti sisältänyt enemmän rahoja kuin mitä listaus sisältää. Vaikka listauksessa on pyritty varovaisuuteen ja kriittisyyteen, niin tulee siihen suhtautua varauksella.

Kätkön ajoitus

Kätkö sisälsi todennäköisesti yhteensä ainakin 34 hopearahaa, joista 22 oli ateenalaista uuden tyylin tetradrahmaa. Margaret Thompson (1961) ajoitti uuden tyylin rahojen lyönnin vuosien 196/5 – 88/8 eKr. välille, mutta uudemmat tutkimukset ovat osoittaneet rahojen olevan noin 30 vuotta Thompsonin ajoituksia nuorempia.⁹ Noin puolet ateenalaisista rahoista oli kuluneita, jonka vuoksi rahat vaikuttavat olleen kierrossa joi-tain vuosia ennen kätköön päätymistä. Ateenalaisista rahoista nuorin ajoittui 137/6 eKr. Kätkön vanhin raha on tyypin ja huomattavan kulumisen perusteella Aleksanteri III:n nimissä postuumisti lyöty tetradrahma ja Seleukos I Nikatorin tetradrahman ollessa kätkön toiseksi vanhin raha. Kätkön muista rahoista seitsemän on Seleukidien valtakunnan kuninkaan Antiokhos VII Euergetesin (138–129 eKr.) lyöttämiä ja yksi drakhma on Ariarathes IV Eusebosin (220–163 eKr.) lyöttämä. Mukaan mahtuu lisäksi myrinalainen tetradrahma ja kappadokialainen drakhma.

Ajallisesti tarkasteltuna valtaosa rahoista ajoittuu 140–130-luvuille eKr., joten tämän perusteella rahat vaikuttavat samanaikaisesti kätketyltä. Kätkön nuorimman (tarkasti ajoitettavan) rahan lyöntiajankohdan perusteella

kätköä ei ole voitu haudata ennen vuotta 136 eKr. On kuitenkin huomioitava, että osaa Antiokhos VII nimissä lyödyistä rahoista pidetään postuumisti lyötyinä, jolloin rahakätkön kätkemisajankohdaksi voidaan olettaa 120-lukua eKr. Hypoteesia ajoituksesta tukevat seleukidien rahajärjestelmässä tapahtuneet muutokset. Seleukidien tiedetään alentaneen hopearahojensa kokoa ja hopeapitoisuutta kahteen otteeseen: ensimmäisen kerran Antiokhos IV Epifaneksen valtakautena (175–164 eKr.) ja toisen kerran vuoden 128 eKr. tienoilla. Tämän jälkeen Seleukidien valtakunta muuttui suljetuksi rahajärjestelmäksi, eikä vuoden 110 eKr. jälkeen rahakätköistä tavata Seleukidien rahojen ohella muualla lyötyjä rahoja¹⁰. Näin ollen kyseinen rahakätkö ei ole ristiriidassa aiempien löytöjen kanssa.

Kätkön löytöpaikka

Kätkön koostumus viittaa vahvasti löytöpaikan sijaitsevan nykyisessä Syyriassa, joka oli tuolloin keskeinen osa Seleukidien valtakuntaa. Vuoden 160 eKr. tienoilla ateenalaisten uuden tyylin tetradrahmojen tiedetään alkaneen kiertää Seleukidien hallitsemassa Syyriassa. Käytännössä tämä tarkoitti, että heti kun Ateenassa alettiin uuden tyylin rahoja lyödä, niin ne päätyivät kaupankäynnin mukana Attikan ulkopuolelle.¹¹ Hieman tämän jälkeen Myrinassa lyödyt tetradrahmat muiden vähäaasialaisten rahojen ohella valtasivat jalansijaa Seleukidien valtakunnassa. Myrinalaiset tetradrahmat kiersivät lähes yksinomaan Seleukidien valtakunnassa, joten nämä ovat syyrialaisissa kätköissä hyvin

⁹ Lewis 1962 & Mørkholm 1984. Toki myös ennen Thompsonia oli esitetty nuorempia ajoituksia, kuten esimerkiksi Bellinger (1949), joka ajoitti uuden tyylin rahojen lyönnin alkaneen 180/179 eKr.

¹⁰ Houghton 2012.

¹¹ Picard (2000) on osoittanut uuden tyylin rahojen lyönnin liittyvän kaupankäyntiin sodankäynnin sijasta. Kätkölöydöt – tämä mukaan lukien – osoittavat rahojen pian lyömisen jälkeen päätyneen mm. Syyriaan.

yleisiä.¹² Oletusta löytöpaikasta tukevat kätköön kuuluvat Seleukididynastian hallitsija Antiokhos VII Euergetesin lyöttämät rahat sekä aiemmin Syyriassa tehdyt rahakätköt. Kätkön koostumusta voidaankin pitää lähes tyypillisenä hellenistisen kauden syyrialaiselle kätkölle. Lähimpinä vastineita kätkölle voidaan pitää ennen vuotta 1964 tehtyä kätköä,¹³ joka sisälsi 15 ateenalaista uuden tyylin tetradrahmaa sekä vuonna 1952 Kesabista¹⁴ löytynyttä kätköä, joka sisälsi muun muassa 40 ateenalaista uuden tyylin tetradrahmaa ja 113 Antiokhos VII tetradrahmaa.

Kätköllä ja sen päätyemisestä kansainvälisille keräilymarkkinoille juuri tänä ajankohtana on hyvin todennäköisesti yhteys parhaillaan käynnissä olevaan veriseen Syyrian sisällissotaan.¹⁵ Bashar al-Assadin hallintoa vastaan sotaan käyvän opposition on uutisoitu rahoittavan vastarintatoimintansa muun muassa ryöstämällä, myymällä ja salakuljettamalla maansa esineellistä (arkeologista) kulttuuriperintöä Turkin kautta ulkomaisille keräilymarkkinoille.¹⁶ Mikäli kätkö on todellinen, niin totuuden kätköstä todennäköisesti tietää vain sen löytäjä missä ikinä hän nyt onkaan.

Lähteet ja kirjallisuus

Bundesfinanzhof päätös tapaukseen VII R 33, 34/11 (Saksan tulli vs. Stefan Sonntag Auktionen Meister & Sonntag). Päätös annettu 1.3.2013.

Bellinger, Alfred B. The Chronology of the Attic New Style Tetradrachms. *Hesperia Supplements*, Vol. 8, Commemorative Studies in Honor of Theodore Leslie Shear. 1949, 6–30+439.

Dolley, Michael & Garrad, L. S. Show me the colour of your money. *Seaby Coin & Medal Bulletin* 696, August 1976, 312–317.

Hoover, Oliver D. & Macdonald, David. Syrian imitations of New Style Athenian tetradrachms struck over Myrina.” *Berytus: Archaeological Studies* 44, 1999–2000, 109–118.

Houghton, Arthur. The Seleucids. *The Oxford Handbook of Greek and Roman Coinage*. Toim. William Metcalf, Oxford University Press, 2012, 235–251.

Lewis, D. M. The Chronology of the Athenian New Style Coinage. *Numismatic Chronicle* 1962, 275–300.

Luck, Taylor. Syrian rebels loot artifacts to raise money for fight against Assad. *The Washington Post*. 13.2.2013. Luettu 28.5.2014. http://www.washingtonpost.com/world/middle_east/syrian-rebels-loot-artifacts-to-raise-money-for-fight-against-assad/2013/02/12/ae0cf01e-6ede-11e2-8b8d-e0b59a1b8e2a_story.html.

Mabillard, Boris. Snapshot of a Syrian smuggler: arms, antiquities and Jihad along Turkey’s border”. 31.8.2013. *Worldcrunch*. Mattingly, Harold B. Some problems in second century Attic prosopography”. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*. Bd. 20, H. 1 (1971), 26–46.

Mørkholm, Otto. The chronology of the New Style coinage of Athens”. *American Numismatic Society Museum Notes* 29, 1984, 29–42. Picard, Olivier. Le contre-exemple du monnayage stéphanéphore d’Athènes. *Revue numismatique* 2000, 79–85.

Reden, Sitta von. *Money in Ptolemaic Egypt: from the Macedonian Conquest to the End of the Third Century BC*. Cambridge University Press 2007.

Sinha, Sanskrity. Syria Civil War: UNESCO warns of illegal excavations to loot artefacts. *International Business Times*. 16.12.2013. Luettu 28.5.2014. <http://www.ibtimes.co.uk/syria-civil-war-archaeology-sites-damaged-unesco-530461>.

Stead, I. M. *The Salisbury Hoard*. 1998.

Thompson, Margaret. *The New Style Silver Coinage of Athens*. American Numismatic Society. New York, 1961. Thompson, Margaret et al. (eds.) *An Inventory of Greek Coin Hoards (=IGCH)*. American Numismatic Society. New York 1973.

¹² Houghton 2012, 248. Lisäksi Seleukidien valtakunnassa tiedetään lyödyn paikallisia ateenalaisten uuden tyylin tetradrahmojen imitaatioita, jotka lyötiin kevennetyllä attikalaisella painostandardilla lyötyjen myrinalaisten tetradrahmojen päälle. Hoover & Macdonald 1999–2000.

¹³ IGCH 1549, tpq n. 133/2 eKr. Ajoitus korjattu.

¹⁴ IGCH 1568; tpq n. 110 eKr.

¹⁵ Kätkö päättyi keräilymarkkinoille ennen kuin ns. Irakin ja Levantin islamilainen valtio (ISIS) sai jalansijaa Syyriassa. Kätkö ei siis voi liittyä viimeaikoina mediassa nähtyihin ja maailmaa järkyttäneisiin tapahtumiin.

¹⁶ Ks. esim. Luck 2013, Sinha 2013 ja Mabillard 2013.